

RUSYA'NIN PUTİN DÖNEMİ AVRASYA ENERJİ POLİTİKALARI'NIN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Yazar : Fatih AKGÜL *

Özet

Rusya'nın enerji politikaları, Türkiye'nin enerji güvenliğini tehdit etmekte ve Türkiye Rusya ilişkilerinde Rusya'ya olan bağımlılığı artırmaktadır. Türkiye Rusya ilişkilerinin geleceğini, bu bağımlılığın azaltılması ve bölgesel bazda Türkiye'nin uygulayacağı enerji politikaları tayin edecektir. Bu çalışmada; Rusya'nın Putin Dönemi'nde uyguladığı Avrasya enerji politikalarının Türkiye'ye etkileri incelenerek, bu etkilerin gelecek dönemde Türkiye Rusya ilişkilerine muhtemel yansımalarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca; Avrasyacı jeopolitik yaklaşımın, Rusya'nın enerji politikaları üzerindeki etkisi de örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Putin Yönetimi; pragmatist ve fırsatçı dış politikasını Avrasyacı yaklaşımla birleştirerek, ülkesini Avrasya güç mücadelesinde yeniden etkin konuma getirmiştir. Genel olarak Rusya'nın, bölgelere göre farklı enerji politikaları uyguladığı tespit edilmiştir. Bu politikalar; Türkiye Rusya ilişkilerinin geleceğini olumsuz etkilemekle birlikte, Türkiye'nin bölgede Rusya'nın alternatifi olarak jeopolitik önemini artmasını sağlamıştır. Bu bulgular ışığında; Türkiye'nin yürüteceği çok yönlü dış politikayla, çevresinde istikrarın sağlanmasından sonra Rusya'ya olan bağımlılığının azalacağı ve bölgedeki en önemli enerji geçiş koridoru haline gelebileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Putin, Avrasya, Avrasyacılık, Enerji, Rusya, Türkiye.

Abstract

The energy policy of Russia is threatening Turkey's energy security and increasing the dependence of Turkey on Russia. The reduction of this dependency and Turkey's energy policy on regional context will determine the future of Turkish-Russian relations. In this article, it is

* Muhabere Üsteğmen, SAREN Uluslararası İlişkiler Bölümü 1inci Sınıf Öğrencisi

aimed to examine the effects of Russia's Eurasian Energy Policy to Turkey in the presidency of Putin and its possible implications on the future of Turkish-Russian relations. Also, it is attempted to explain the role of Eurasian Geopolitics Approach on the energy policy of Russia with examples. The Putin Administration was able to bring the country to a more effective position in the Eurasia power struggle by uniting the pragmatic and opportunistic foreign policy with Eurasian Approach. In a general context, it was found out that Russia is adopting different policies in different regions. These policies have been affecting Turkish-Russian relations negatively but at the same time, they have enabled Turkey to increase its geopolitical importance as an alternative to Russia in the region. Under the light of these findings, it is concluded that the dependency of Turkey to Russia will decrease with a multifaceted foreign policy that helps the establishment of stability in the region, which, then, will enable Turkey to be an important energy corridor.

Key Words: Putin, Eurasia, Energy, Russia, Turkey.

1. GİRİŞ

Dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahip konumdaki Avrasya'da, petrol ve doğal gazın çıkarılma ve ihracının kontrolü konusundaki yarış bugün dünyanın en önemli güç mücadelesi olarak görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Orta Doğu'da 'demokratikleştirme'söylemi altındaki enerji politikalarına benzer biçimde, Rusya'nın Orta Asya ve geniş anlamda Avrasya'da geliştirdiği siyasi anlayış, enerji güvenliği motiflidir. Avrupa Birliği (AB) genişleme süreci ve Çin'in ekonomik politikaları da bu enerji mücadelesinin birer parçasıdır.

Rusya, 2000 yılından itibaren Soğuk Savaş'ın yorgunluğunu üzerinden atarak Putin Dönemi'nde yeni bir reform sürecine girmiştir. Bu bağlamda; Putin Yönetimi, ülke içerisinde federal yapıyı güçlendirerek siyasi otoriteyi yeniden tesis etmiş, ülke dışında AB, Çin ve İran gibi önemli aktörlerle işbirliğini artırmış, enerji kaynaklarını hem ulusal güvenlik hem de ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek ustalıklarla

kullanarak yeniden etkinliğini artırmıştır. Yine bu dönemde; ortak kaygı ve çıkarların da etkisiyle, Avrasya coğrafyasının iki önemli gücü olan Türkiye ve Rusya'nın tarih boyunca süren rekabeti, yerini uzlaşma ve çok boyutlu işbirliği sürecine bırakmıştır.

Bu işbirliği süreci, bir taraftan Türk Dış Politikasını güçlendirirken diğer taraftan Türkiye Rusya ilişkilerinde Rusya'ya olan bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Rusya'nın enerji politikalarının, enerji ihtiyacını yakın çevresinden sağlamakta olan Türkiye'nin enerji güvenliğini etkilediği açıktır. Bu nedenle Rusya'nın enerji politikalarının Türkiye'ye etkilerini tespit etmek, bundan sonraki dönemde Rusya'yla ilişkilerin şekillendirilmesi açısından önemlidir. Bu çalışma; Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın, Türkiye-Rusya ilişkilerine etkilerini inceleyerek, gelecek dönemde bu ilişkilerin nasıl şekilleneceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Rusya'nın Avrasya enerji politikalarından; Türkiye'nin güvenliğini doğrudan ilgilendiren, Hazar Havzası ve Kafkasya, Orta Doğu, Avrupa ve Türkiye'ye yönelik olanlar bölgesel bazda ele alınacak; bu bölgelerdeki iki ülkenin enerji politikalarının Türkiye Rusya ilişkilerine etkileri ve problem sahaları tartışılacaktır.

ABD; Avrasya'da uluslararası egemenliğini askeri tedbirlerle kurmaya çalışırken, Rusya bölgedeki etkinliğini ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Avrasyacı bakış açısını enerji politikalarına da yansıtan Putin Yönetimi; Hazar Havzası ve Kafkasya'da, Türkiye'nin enerji güvenliğini ve bölge politikalarını tehdit etmektedir. Buna karşın; Orta Doğu'da Türkiye ve Rusya'nın siyasi ve ekonomik çıkarları örtüşmektedir. Bu bakımdan Orta Doğu'da enerji konusunda yapılacak işbirliğiyle Türkiye Rusya ilişkileri geliştirilebilir. Rusya'nın AB'ne yönelik politikaları ise; enerji politikalarının çatışması nedeniyle Türkiye Rusya ilişkilerini olumsuz etkilemekteyse de Türkiye'nin alternatif bir enerji transfer bölgesi olarak öne çıkması açısından yararlı olmuştur. Gelecekte Türkiye'nin, Rusya'ya olan bağımlılığının azalacağı ve bölgede enerji konusunda etkin konuma geleceği öngörülmektedir.

Uluslararası ilişkiler analizinde; teorik yaklaşımların çözümlenmeleri, gelecekteki muhtemel gelişme senaryolarının ve

ülkelerin vizyonlarının tahmin edilebilmesine destek sağlamaktadır.¹ Bu bakımdan, Rusya'nın Avrasya enerji politikalarını tam olarak anlayabilmek için öncelikle Rusya dış politikasının temelinde yatan doktrin ve düşünce akımları incelenmelidir.

2. PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI

Rusya'nın yeni dönem dış politika söylemleri ve Ulusal Güvenlik Doktrini incelendiğinde, Avrasyacı söylemin ağırlıklı olarak yer aldığı göze çarpmaktadır.² Rusya'da soğuk savaş sonrası hakim konumdaki Neo-Avrasyacılık, felsefi temellerini 1800'lü yıllarda ortaya atılan Klasik Avrasyacılık'tan almıştır. Bu düşünce akımı; siyasi ve güvenlikle ilgili algılamalarında homojen, geleneksel olarak tanımlanmış jeopolitik menfaat kalıplarına bağlı, Büyük Rusya kurma eğilimlerinin daha güçlü olduğu, 'Avrasya'ya hakim olan dünyaya hakim olur.' düşüncesinin yeni ve gelişmiş bir versiyonudur. Neo-Avrasyacılığa göre; Rusya yakın çevresindeki bağımsız devletlerle ittifak kurmalı, gerektiğinde yakın çevresinde askeri ve ekonomik araçları kullanarak stratejik baskı uygulamalıdır.³ Bu akımın önemli bir sözcüsü ve temsilcisi olarak Rus jeopolitikçisi Aleksandr Dugin gösterilmektedir. Dugin'in; Rus Parlamentosu'nun strateji danışmanı olarak görev yapmasının yanında Putin üzerinde de etkili olduğu değerlendirildiğinden, bu çalışmada Neo-Avrasyacılık'la ilgili temel kaynak olarak Dugin'in Avrasyacılığı ele alınacaktır.

Putin Yönetimi tarafından uygulanmakta olan dış politika, 10 Ocak 2000 tarihli 'Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini' ve 10 Temmuz 2000 tarihli 'Yeni Dış Politika Doktrini'ne uygun şekilde yürütülmektedir. Ulusal Güvenlik Doktrini'nde; Rusya Federasyonu'nun varlığına, devletin ve toplumun güvenliğine yönelik her türlü iç ve dış tehdide

¹ Mesut H. Caşın, *Rus İmparatorluk Stratejisi*, Ankara, ASAM Yayınları, 2002, s.8.

² Zeynep Dağı, *Rusya'nın Dönüşümü*, İstanbul, Boyut Yayınları, 2002, s.188.

³ Ömer G.İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları*, İstanbul, Alfa Yayınları, Mart 2004, s. 57-58.

karşı alınacak önlemlerin bir bütünü oluşturulmuştur.⁴ Dış Politika Doktrini'nde ise; ayrılıkçı hareketler ve terörizmin artışı, küreselleşen ekonomi içerisinde dışa bağımlılığın artması ve devlet egemenliğine karşı yeni aktörlerin ortaya çıkması önemli tehlikeler olarak algılanmış, bu tehlikelerin giderilmesi için hem Batı hem de Doğu ile işbirliği yapılarak dengeli bir dış politika izlenmesi, ekonomik çıkarların ülke dışında da savunulması öngörülmüştür.⁵

Putin'in dış politika yaklaşımı genel olarak; çıkara dayalı işbirliği ve medeni bir rekabetin olduğu çok kutuplu dünya düzeni içerisinde Rusya'nın yeniden bir dünya gücü haline gelmesi, bu konuda Batı'yla işbirliği yapılırken, pragmatik olarak Asya kartının da sıkça kullanılması üzerine kurulmuştur.⁶ ABD, uygulamakta olduğu 'süper güç stratejisi'nin gereği olarak jeopolitik açıdan Avrasya'ya hakim olmak istemektedir.⁷ Buna karşın; Putin, beklenenin aksine⁸ AB Çin ve hatta ABD ile daha yakın ilişkiler kurmuş; artan petrol fiyatlarını da göz önünde bulundurarak, enerjinin kontrolünün sağlanmasını dış politikasının en önemli unsuru haline getirmiştir.⁹ Bu bağlamda; dünyada küreselleşmeye paralel olarak yaygınlaşan özelleştirme ve şirket birleşmelerinin aksine; Putin'in Lukoil ve Gazprom gibi enerji şirketlerini dış siyasetin önemli bir aktörü haline getirmesi, Rusya'ya diğer büyük güçlere karşı avantaj sağlamıştır.¹⁰ Çünkü Putin'e göre küresel enerji; toplumsal ve ekonomik gelişimin en önemli itici gücünü oluşturmakta, küresel enerji sorunu, dünyadaki milyonlarca insanın

⁴ Öner Akgül, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik ve Savunma Politikası", Lisans Bitirme Tezi, Uludağ Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa, 2005, s.54.

⁵ Cengiz Erişen, "RF'da Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", **Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004, s.182.

⁶ İşyar, a.g.e., s. 51.

⁷ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev.Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2005, s.62-63.

⁸ Putin'in 'Rusya'nın, eğer demokrasiyi beceremezse totaliter rejime geri dönebileceğini' açıklaması, Caşın, a.g.e. s.318, ilk resmi ziyaretlerini K.Kore ve Küba'ya yapması, Batı'ya karşı sert bir politika izleyeceğinin tahmin edilmesine yol açmıştı.

⁹ Sinan Ogan, "The Black Sea: New Arena For Global Competition", **Turkish Policy Quarterly**, Vol:5 No:2, Yaz 2006, s.110-111.

¹⁰ Adam N.Stulberg, "Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza", **Geopolitics**, Yaz 2005, Vol: 10 Issue: 1, s.3.

refahını doğrudan etkilemektedir.¹¹ Diğer taraftan; enerjinin paylaşılması ve güvenliğini dünya medeniyetine yapılacak bir katkı olarak gören Putin Yönetimi'nin aksine, bazı akademisyenler Rusya'nın bu yeni enerji politikasını "neo-emperyalizm" olarak nitelmişlerdir.¹²

Enerji politikaları dışında; silah ve teknoloji ihracatını artırarak ekonomiyi geliştirmek, Rus şirketlerinin ve Rus vatandaşlarının ülke dışındaki faaliyetlerini desteklemek de Putin Yönetimi'nin diğer dış politika öncelikleri olarak sayılabilir.¹³

Bölgesel incelemeye geçmeden bir konunun daha altını çizmek gerekir. Rusya'nın enerji konusunda Avrasya'da söz sahibi olmasını, yalnızca kendi ülkesindeki zengin kaynaklarla veya Putin'in kurnaz politikalarıyla açıklamak yeterli değildir. Rusya'da; Sovyet döneminden beri, yeraltı ve petrol mühendisliği gibi kaynakların bulunması ve işlenmesine yönelik eğitim ve araştırmalara ağırlık verilmektedir. Bunun yanında; Rusya, sadece arama ve üretimde değil, enerji sektörünün taşıma, rafinaj, dağıtım, pazarlama ve elektrik alt sektörlerinde de dev entegre şirketlere ve uzman personele sahiptir.

3. RUSYA'NIN HAZAR HAVZASI, KAFKASYA VE KARADENİZ ENERJİ POLİTİKALARI

Hazar Havzası, 75-233 milyar varil arasında değişen rakamlarda petrol ve 293 trilyon küp feet tahmini doğal gaz rezerviyle Basra Körfezi'nin en önemli alternatifini oluşturmaktadır.¹⁴ Türkmenistan ve Özbekistan doğal gaz kaynakları, Kazakistan ve Azerbaycan ise petrol rezervlerinin işlenmesi, taşınması ve satışı üzerindeki ekonomik yaklaşımlar, bölge ülkeleri ile dış güçlerin uluslararası politika stratejilerini büyük ölçüde yönlendirmektedir.

¹¹ Vladimir Putin, G-8 zirvesinde gündeme taşıyacağı konularla ilgili Rusya'nın Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sayfasında yayımlanan makalesi, (çevrimiçi) <http://www.turkey.mid.ru/text_t122.html> 18 Ekim 2006.

¹² Erhan Büyükkakıncı, "Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", **Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004, s.161.

¹³ Robert O. Freedman, "Putin and The Middle East", **MERIA**, Vol:6, No:2, Haziran 2002.

¹⁴ Stulberg, a.g.e., s.4-5.

Putin Yönetimi'nin Orta Asya'da en önemli hedefi, Rusya'nın menfaatine olan daha önceki proje ve anlaşmaları yürürlüğe koymak, ana enerji koridorlarını kendi çözümlerine uygun olarak "kuzey-güney istikametinde" oluşturmaktır.¹⁵ Enerji koridorlarını kuzey-güney istikametinde oluşturarak, Rusya'ya karşı yapılabilecek ittifakların önlenmesi düşüncesi, jeopolitiğin temel kurallarından birinin Dugin tarafından Rus jeopolitiğine uyarlanması bir sonucudur.¹⁶ Bu yaklaşım, her ne kadar doğu-batı istikametindeki Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nı engelleyememiş olsa da gelecekte Türkiye açısından tehlike arz etmektedir.

Rusya, Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında yapılan anlaşmaları tanımamasına rağmen, Hazar Havzası'nda Rus şirketlerinin yatırımlarını desteklemiştir. Çünkü Hazar petrol sözleşmelerinde Rus şirketlerinin pay sahibi olması, Rusya'ya kendi bölgesel çıkarlarına uygun enerji politikalarının uygulanmasını sağlamaktadır.¹⁷ Rusya; Ocak 2002'de Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın bulunduğu Avrasya Gaz Üreticileri Birliği'ni (EAGP) kurarak 'müşterek bir sistem oluşturma'görüntüsü altında bölgede inisiyatifi yeniden kazanmayı başarmıştır. Hemen arkasından, bu kontrolün tescili olarak simgesel bir deniz gücünü Hazar Denizi'ne yerleştirmiştir. Diğer taraftan Putin'in; AB ile 1994'te imzalanmasına rağmen henüz onaylanmamış olan Enerji Şartı Anlaşması'nı reddetmesi, Hazar Havzası'na Gazprom'un erişiminin sağlanarak bölgenin Rus enerji ağına entegre edilmesi, AB'nin bölgeye yönelik planlarına da kısa vadede büyük darbe vurmuştur.¹⁸

Rusya'nın 1997-2003 yılları arasındaki çelişkili ve karmaşık siyaseti, Putin Dönemi'nde kısmen de olsa Rusya lehine sonuç vermeye başlamıştır. OPEC ülkelerinin üretimi sınırlandırma kampanyası yürüttüğü dönemde Putin Yönetimi, bölgedeki petrol üretimini

¹⁵ a.e. s.5.

¹⁶ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev.Vügar İmanov, 4.baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s.180.

¹⁷ Osman N. Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, DER Yayınları, 2001,s.224-225.

¹⁸ Gareth M.Winrow, "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions**, Vol:10, No:3, Sonbahar 2005, s.91.

artırarak Orta Doğu'ya karşı Rus petrolünü bir alternatif olarak sunma şansını en iyi şekilde değerlendirmiştir.¹⁹ Putin; 2005'te Orta Asya gazının Özbekistan ve Kazakistan üzerinden geçirilmesiyle ilgili yaptığı anlaşmayla, bu ülkelerin Moskova'yı devre dışı bırakacak ittifaklar yapmasını ve Rusya'nın enerji politikalarına Türk Cumhuriyetleri'nin müdahalesini engellemiştir.²⁰ 2006 yılı içerisinde, bu ülkelerin sınırları içerisindeki doğal gaz sistem ve tesisatının kullanımını Rusya'ya devretmesi konusunda anlaşmaya varılması, Rusya'nın Orta Asya'da doğal gaz konusundaki hakimiyetini artıran diğer bir gelişme olmuştur.

Avrasya'nın en büyük doğal gaz ihracatçısı olan Rusya, doğal gaz rezervi açısından kendisine rakip durumdaki İran ve Türkmenistan'a yönelik farklı politikalar izlemiştir. 2003 yılı Nisan ayında Türkmenistan ve Rusya arasında yapılan doğal gaz anlaşması bu anlamda önemlidir. Çünkü Rusya; Türkmenistan'a siyasi baskıyla kabul ettirilen bu anlaşmayla, doğal gaz sektöründe tekelleşerek Avrasya'da kontrolü ele geçirmesinin yanında Rus doğal gazına alternatif üretmek isteyen AB ve Türkiye'nin projelerini de geçici olarak engellemiştir. Rusya, toplam 300 milyar dolar değerindeki 25 yıllık anlaşmayla Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı, maliyetinin 2-3 katı bir fiyatla Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. AB ise bölgesel çıkarlarını koruyabilmek amacıyla; önümüzdeki dönemde Türkmen gazının, Hazar Denizi altından geçirilecek bir hatla, Şahdeniz gazıyla birlikte Bakü-Erzurum hattından AB'ye ulaştırılması, BTC hattı üzerinden yeni hatlar kurulması gibi içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu projeler üretmiştir.

Türkmenistan'ı doğal gaz ihracı konusunda kendine bağımlı hale getirmeyi başaran Rusya'nın, aynı başarıyı Azerbaycan ve Kazakistan'ın Hazar petrolünün ihracı konusunda gösterdiği söylenemez. Kazakistan ve Azerbaycan, ABD'nin de etkisiyle petrol konusunda Rusya'dan bağımsız bir politika izlemeyi tercih etmiş ve Türkiye'nin de dahil olduğu BTC projesine entegre olmuşlardır.²¹ Örnek vermek gerekirse,

¹⁹ Stulberg, a.g.e. s.8.

²⁰ İlyas Kamalov, "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", *Stratejik Analiz*, Sayı:70, Şubat 2006, s.23-24.

²¹ Stulberg, a.g.e. s.10-11. Winrow, a.g.e. s.92.

Rusya'nın en önemli petrol şirketi Lukoil, Kazakistan'ın 46 petrol projesinden yalnızca dördüne girebilmiştir. Kazakistan; Tengiz-Novorrossik petrol boru hattı vasıtasıyla Rusya'yla işbirliğini devam ettirmekle birlikte, Rusya'yı dışarıda tutacak şekilde Çin ve İran'a petrol ihraç etme projeleri yürütmektedir.²² Benzer şekilde Lukoil, Azerbaycan petrol yataklarından sadece %10'unu alabilmiştir.²³ Rusya ise, Azerbaycan'a karşı; ülke içi etkinliğini ve Karabağ kozunu elinde tutmaktadır. Bu sorununun çözümsüz olarak kalmasını, eğer bir çözüme ulaşılabilecekse da bunun kendi arabuluculuğu sayesinde olmasını isteyen Rusya; bu vesileyle bölgede geliştirilebilecek yeni enerji projelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi planlamaktadır. Dolayısıyla Karabağ sorununa, Türkiye ve Rusya çok farklı perspektiften bakmaktadır.

Rusya'nın; daha ucuza doğal gaz ihraç etme vaadiyle ülkeleri içerisindeki gaz sisteminin kontrolünün Gazprom'a bırakılması konusunda Gürcistan ve Ermenistan'ı ikna etmesi, Avrupa'ya İran gazını götüren boru hattını da kontrol altına almasını sağlamıştır.²⁴ Bununla birlikte Rusya; Gürcistan'da, BTC boru hattı gibi yeni projeler için bu bölgenin güvenilir bir enerji koridoru olamayacağını göstermek adına ülkedeki azınlıkları destekleyerek iç karışıklığa sebebiyet vermektedir. Özellikle Karadeniz'e kıyısı olan Abhazya'da, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Barış Gücü kapsamında asker bulunduran Rusya, bölgedeki sorunların kendi yardımı olmadan çözülemeyeceğini göstermek istemektedir.

Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikaları, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin bölge politikalarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Türkiye'nin güvenliğini doğrudan tehdit eden bu geleneksel politika; Kafkasya'da Türk bütünleşmesini engellemek, Batı Devletleri'nin etkinliğini azaltmak ve ülkesinin dahil olmadığı enerji projelerini sabote etmek için bölgede Ermenistan Devleti ve Ermeni azınlıkları maşa olarak kullanmak üzerine kurulmuştur.²⁵ Çünkü; Avrasyacılığa göre Rus

²² Winrow, a.g.e. s.93.

²³ Stulberg, a.g.e. s.10.

²⁴ Kamalov, a.g.e. s.23.

²⁵ Ali F. Demir, *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003, s.142.

jeopolitik mekanının en kırılma noktası olarak görülen Kafkasya'da; Türkiye'nin Orta Asya dünyasına yayılışının önüne set çekebilecek, Kürtlerle olan ırksal bağlarını kullanarak "jeopolitik sarsıntıları tahrik edebilecek yegane güç" Ermenistan'dır.²⁶ Bu bölgede Rusya'nın; Ermenistan'ı en önemli müttefiki olarak görmesinin bir nedeni de Ermenistan'ın başta enerji olmak üzere ekonomik anlamda Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Bu nedenle Ermenistan, NATO ve AB'yle daha yakın ilişkiler kuramamaktadır.²⁷ Türkiye ise azınlıklar konusunda Gürcistan devletinin toprak bütünlüğünü desteklemekte, askeri ve ekonomik yardımlarla iyi ilişkilerini sürdürmektedir. Kafkasya'da Türkiye'nin en önemli müttefiki konumundaki Azerbaycan dışında Gürcistan'la askeri ve ticari ilişkiler geliştirilmektedir.

Karadeniz'de ise Türkiye açısından durum biraz farklıdır. ABD'nin 2002 yılında uygulamaya koyduğu Milli Güvenlik Strateji Belgesi; Karadeniz ve Hazar Denizi'nin, zengin enerji kaynakları yanında Hint ve Güneydoğu Asya'ya geçiş koridoru olması itibarıyla de önemine işaret etmektedir. Bu nedenle ABD; Orta Doğu'da hakimiyet sağlamanın yanında, Karadeniz'de de kontrolün sağlanması yönünde politika izlemektedir.²⁸ Bu politikanın; Montrö Sözleşmesi'ndeki statünün korunması konusunda hassas olan Türkiye'yi olduğu kadar, ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırmasından rahatsız olan Rusya'yı da endişelendirdiği söylenebilir. Bu ortak endişenin yanında; Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya üye olması, Gürcistan ve Ukrayna'nın yönetim değişikliklerinden sonra ABD ile ittifak kurması gibi etkenler, Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmasına neden olan diğer etkenlerdir.

Karadeniz dışına Hazar ve Kafkasya bölgesi, Rusya ve Türkiye'nin çıkarlarının en fazla çatıştığı bölgedir. Rusya'nın enerji hakimiyetinin daha fazla artırmasına karşı; ABD ve AB, bu bölgede Türkiye'nin dahil olacağı projeleri desteklemektedirler. Hazar Denizi'nin statüsü, Gürcistan'daki etnik sorun ve Karabağ konusunda istikrarın tam anlamıyla sağlanmasından sonra, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum hatlarının genişletilmesi ve yeni hatların kurulması

²⁶ Dugin, a.g.e. s.180.

²⁷ Winrow, a.g.e. s.95.

²⁸ Ogan, a.g.e. s.107-108.

gündeme gelecektir. Bu nedenle Türkiye; bu bölgede AB ile enerji konusundaki işbirliğini devam ettirirken, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini de geliştirme çabasıdadır.

4. RUSYA'NIN ORTA DOĞU ENERJİ POLİTİKALARI

Rusya'nın Orta Doğu'da; Sovyetler Birliği dönemindeki gibi etkin ve yönlendirici bir güç olamayacağını iyi bilen Putin Yönetimi, bölgede ideolojik bir yayılmadan çok ekonomik çıkarların korunmasına yönelik politikalar üretmektedir. Rusya; bölgedeki en önemli silah ihracatçısı konumuna ek olarak, Rus şirketleri için özellikle enerji sektöründe yeni pazarlar yaratma çabasıdadır. Bu politikalarda Rusya'nın; Arap ülkeleri ile savunma ve uzay sanayi konusundaki ekonomik işbirliğini, İsrail ile teknoloji ve enerji işbirliğini, aynı zamanda İran'la nükleer enerji işbirliğini devam ettiriyor olması politik bir başarı olarak görülebilir.

Putin Dönemi'yle birlikte bölgede İsrail'e ayrı bir önem verilmektedir. Bu dönemde neredeyse ikiye katlanan 1.5 milyar dolarlık ticaret hacminde, 1 milyar dolarlık payıyla enerji sektörü işbirliği alanlarında ilk sıradadır. İsrail'in petrol ihtiyacının %88'i BDT'den ithal edilen düşük kaliteli ve sülfürlü ham petrolden karşılanmaktadır. Rusya'nın; Mavi Akım enerji hattını Eilat-Ashkelon boru hattı vasıtasıyla İsrail'e kadar genişleterek, Rus gazı ve Azeri petrolünü, tankerlerle Kızıldeniz üzerinden Çin'e ve Süveyş kanalı üzerinden Güney Avrupa'ya ulaştırma projeleri mevcuttur. Bunun yanında; enerji sektöründe kullanılmakta olan Rus gazının oranının artırılması hususu gündemdedir. Karşılıklı işbirliğinin artmasında, 1989'dan sonra Rusya'dan İsrail'e göçen bir milyonun üzerindeki Rusça konuşan Yahudi göçmenin büyük payı vardır. Diğer taraftan İsrail; Rusya'ya giderek artan bağımlılığın, Rusya'nın İsrail'in güvenliğini tehdit eden iki yüzlü politikalarının ve ABD'nin etkisiyle bu projelere ihtiyatla yaklaşmaktadır.²⁹ Aynı nedenlerle, Rusya'nın İsrail'le Filistin arasında arabuluculuk yapma teklifine de sıcak bakılmamaktadır. Rusya'nın talip olduğu bu arabuluculuk girişimi için, Türkiye taraflara eşit mesafedeki

²⁹ Ilya Bourtman, "Russia's Middle East Policy", *MERIA*, Vol:10 No:2, Haziran 2006.

konumu itibariyle daha uygun bir adaydır. Irak'ın yeniden yapılandırılması, İsrail-Filistin meselesi gibi Orta Doğu'daki problem sahalarında çözüm sürecine Türkiye'nin aktif rol alarak bölgenin şekillendirmesine katkıda bulunmalıdır.

Putin Yönetimi, Orta Doğu'daki en iyi müttefiki görünümünde olan İran'la ilişkiler konusunda Yeltsin Dönemi'nden devraldığı mirası iyi değerlendirmiştir.³⁰ Enerjinin her çeşidini siyasi ve ekonomik çıkarlar için kullanma düşüncesinde olan Rusya; zaten doğal gaz ve petrol konusunda yeterince zengin olan İran'la, Temmuz 2002 yılında nükleer enerji konusunda işbirliği anlaşması yapmıştır. Dünyanın ikinci büyük doğal gaz rezervine sahip ülkesi olan İran, Rus şirketlerinin İran doğal gazının pazarlanması konusunda işbirliğine sıcak bakmaktadır.³¹ İran için asıl önemli olan nükleer kriz döneminde Rusya'nın desteğini devam ettirmek ve bu krizin çözümlenmesinden sonra enerji kaynaklarını pazarlamaktır. 2007 yılında Rusya'nın nükleer kriz konusunda verdiği destek azalmış gibi görünse de bölgesel bir güç haline gelen İran, Rus dış politikasının önemli bir unsuru olmaya devam edecektir.

Mısır ve Suriye ise Rusya'nın, Orta Doğu'da daha aktif rol oynaması gerektiğini düşünmektedirler. Her iki ülke de, Rusya'yla savunma, telekomünikasyon ve uzay teknolojileri gibi konularda işbirliğini devam ettirerek büyük güçlere karşı denge politikası uygulamaya çalışmaktadır.

Putin göreve geldiğinde Irak konusundaki hedefleri; 7 milyar dolarlık borcu geri almak, Rus enerji şirketlerinin BM kontrolünün kalkmasından sonra Irak'ta daha büyük projeler üretmesini ve Orta Doğu enerji sektörüne hakim olmasını sağlamaktır.³² Bu bakımdan ABD'nin Irak'ı işgali, AB ve Pasifik ülkeleri kadar Rusya'nın da bölgedeki çıkarlarını etkilemiş ve planlarını revize etmesine neden olmuştur. Örnek vermek gerekirse Rusya, Irak'tan çok ucuza mal ettiği petrolü AB ülkelerine satmaktayken; işgalden sonra S.Arabistan, İran,

³⁰Nitekim Dugin, Avrasyacı jeopolitiği açısından bölgede en önemli müttefik olarak İran'ı görmekte ve bu ülkeyle her konuda işbirliğinin artırılması gerektiğini belirtmektedir. Dugin, a.g.e. s.74.

³¹Stulberg, a.g.e. s.17.

³²ABD'nin Irak'a müdahalesinden çok önce yazılmış olan Freedman'ın bu makalesinde Rusya'nın hedefleri belirtilmektedir. Freedman a.g.e.

Suriye ve hatta İsrail'le enerji işbirliği yapmak zorunda kalmıştır.³³ Petrol konusunda BTC boru hattının açılmasından sonra etkinliğini kaybeden Rusya, Orta Doğu ülkeleriyle bu konularda işbirliğini artırmak istemektedir.

Türkiye; son dönemde “komşu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesi”³⁴ politikası kapsamında başta güney komşuları ülkeleri olmak üzere, Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Orta Doğu, Türkiye açısından Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltması ve enerji arz bölgelerini çeşitlendirmesi açısından önemli bir alternatiftir. Bu kapsamda Türkiye'nin önümüzdeki dönemde; Suriye, Irak ve Mısır'dan daha iyi şartlarda doğal gaz ithal etmesi gündeme gelebilir.³⁵ Diğer yandan ABD'nin Irak, İran ve Suriye politikalarına karşı Türkiye ile benzer kaygıları taşıyan Rusya, Türkiye'nin bölgede daha aktif rol almasını istemektedir. Bu anlamda Putin'in dış politika yaklaşımı ile Dugin'in Avrasyacılığı örtüşmektedir.³⁶ Bölge politikaları birbirine benzeyen Rusya ile Türkiye'nin, Mavi Akım-2 gibi yeni projelerin gerçekleştirilmesiyle Rusya'dan gelen doğal gaz hattının Kıbrıs, Ürdün ve İsrail'e uzatılması gibi işbirliği seçenekleri mevcuttur.

5. RUSYA'NIN AB'YE YÖNELİK ENERJİ POLİTİKALARI

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni savaşları engelleyecek bir enerji işbirliği yapılması fikriyle ortaya çıkan Avrupa Birliği, bugün enerji arzı için siyasi savaşlar yapmak zorunda kalmaktadır. Çünkü AB, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisidir ve Türkiye gibi enerji ihtiyacını büyük oranda yakın çevresinden ithal ederek karşılamaktadır. AB ülkeleri, ABD'nin Irak müdahalesiyle istikrarın bozulması ve enerji fiyatlarının artmasının yanında, Rusya'nın enerji politikalarından da önemli ölçüde etkilenmişlerdir.

AB için doğal gaz ithalatında %50, petrol ithalatında %30'luk

³³ Bourtman, a.g.e.

³⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2002, s.144-145.

³⁵ Kamalov, a.g.e. s.28. Winrow, a.g.e.,s.95.

³⁶ Dugin, a.g.e. s.79.

oranla ilk sırada bulunan Rusya'yla ilişkiler önem arz etmektedir.³⁷ AB'nin ortak enerji politikası konusunda temel doküman 2000 yılında hazırlanan 'Green Paper'/Yeşil Kitap'tır.³⁸ Bu belgeye göre AB'nin genel enerji politikası; enerji fiyatlarının artmasının engellenmesi, petrol dağıtımında istikrarın korunması, enerji kaynakları ve enerjinin ithal edildiği coğrafyaların çeşitlendirilmesi, ekolojik dengenin bozulmasını önleyici yönde enerji tasarrufuna gidilmesi, biyoyakıt ve elektrik tüketiminin artırılmasına yönelik projeler geliştirilmesi olarak özetlenebilir. Genişleme sürecinde ortaya çıkacak enerji ihtiyacı için Rusya'ya giderek artan oranlarda bağımlılık ve enerji arzı riskini ortaya çıkarmaktadır.³⁹

Yaklaşık 45 trilyon metreküp rezerviyle dünyanın en büyük gaz üreticisi ve ihracatçısı olan Rusya'nın; Putin Dönemi'nde, AB ve özellikle Baltık ülkelerine karşı enerji silahını başarıyla kullandığı söylenebilir. Gazprom'un açıkladığı fiyat listelerindeki ülkelere göre farklı doğal gaz satış rakamları ve yıllara göre (siyasi gelişmelere göre) farklı artış oranları bile bu fikri desteklemektedir.⁴⁰ Rusya ve AB arasında, 1997 yılında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA: Partnership and Cooperation Agreement) ile başlatılan enerji diyalogu; Putin Dönemindeki enerji stratejisiyle AB aleyhine Rusya'ya ekonomik olduğu kadar siyasi bağımlılık da getirecek boyuta ulaşmıştır.

Rusya, AB'ye yönelik enerji politikasını üç gruptan oluşturmaktadır. ⁴¹ İlk grupta enerji ihtiyacını %50'den fazla oranda Rusya'dan karşılayan Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Bu ülkelerin enerji konusundaki bağımlılıkları, Rusya'nın çıkarlarına uygun politikalar izleme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir.

³⁷ Andrew Monaghan, Lucia M.Jankovski, "EU-Russia energy relations: the need for active engagement" EPC Issue Paper No.45, Mart 2006, s.9.

³⁸ European Commission, Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, İtalya, 2001.

³⁹ Necdet Pamir, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Sayı:67, Kasım2005, s.75
Özgür Tonus, "Genişleyen AB'nin Enerji Politikaları ve Türkiye" (çevrimiçi) <www.geocities.com/ceteris_tr/tonus.doc 14 Ekim 2006 s.3-6.

⁴⁰ Kamalov makalesinde, 2005-2006 yılları arasındaki fiyat değişikliklerini belirtmiştir, Gazprom tarafından açıklanan 2007 fiyatlarında da 2006 yılı içerisinde yaşanan siyasi gelişmelerin yansımaları (özellikle Gürcistan) görülebilmektedir. Kamalov, a.g.e. s.20.

⁴¹ Kamalov, a.e. s.23-24.

Örnek olarak; tükettiği petrolün %70'ini ve gazın %99'unu Rusya'dan ithal eden Finlandiya, Rusya'nın AB'ne açılan bir köprüsü veya tampon bölgesi görünümündedir. Bu ülke AB ve NATO'ya üyelik gibi konularda Rusya'nın baskısı nedeniyle tam anlamıyla bağımsız bir politika izleyememektedir. Bu bakımdan, Dugin'in "tüm Avrupalıları Finlandiyalılaştırma"⁴² düşüncesi Rusya'nın dış politikasına da yansımaktadır. Rusya; Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeleri ikinci grupta görmekte ve bu ülkelerle enerji işbirliklerini sürekli artırmak istemektedir. Ayrıca Rusya'dan bağımsız enerji politikaları üretebilen AB ülkeleri de mevcuttur.

AB, doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmını Ukrayna-Slovakya-Avusturya-Almanya doğal gaz boru hattı üzerinden sağlamaktadır. Rusya, bu hatta ilave olarak; kuzeyde Beyaz Rusya-Polonya üzerinden, güneyde Ukrayna-Romanya-Bulgaristan-İtalya ya da Ukrayna-Moldova-Romanya-Bulgaristan üzerinden Yunanistan ve İtalya'ya doğal gaz ihraç etmeyi planlamaktadır.⁴³ Bundan başka; Rusya ile Almanya, Kuzey Buz Denizi altından 1200 km.lik hatla Almanya'ya doğal gaz ihraç edilmesine yönelik Kuzey Boru Hattı projesi konusunda anlaşma yapmışlardır. Rusya, Avrasyacılık görüşüne de paralel olarak AB içerisinde Almanya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.⁴⁴ Bu projenin siyasi boyutu ise, AB yanlısı politikalar izlemekte olan Baltık Ülkeleri ve Polonya'yı devre dışı bırakarak bir bakıma cezalandırmak ve AB içerisinde Almanya'nın Rusya'ya bağımlılığını artırmaktır. Kuzey Boru Hattı'nın yapımına şiddetle karşı çıkan Polonya ve Baltık Ülkeleri ise bu işbirliğini, II.Dünya Savaşı öncesi Hitler'le Stalin'in yaptığı 'gizli paylaşım'anlaşmasına benzetmektedirler.⁴⁵

Rusya'nın enerji politikasının bir gereği olarak doğal gazı, Ukrayna ve Belarus'a (Beyaz Rusya'ya) siyasi sebeplerle ucuza sattığı önceden beri bilinmekteydi. Fakat 'Turuncu Devrim'sonrası Rusya'nın; Ukrayna'ya ihraç ettiği doğal gazın bin metreküpünün fiyatını 50 dolardan önce 160 dolara yükseltmesi, Ukrayna ile anlaşmazlığın devam

⁴² Dugin Avrasyacı yaklaşımının AB için hedefi, "Moskova'ya bağımlı, dost ve tarafsız oluşumlar sağlamak"tır. Dugin a.g.e. s.197.

⁴³ Tonus, a.g.e.,s.12.

⁴⁴ Dugin, a.g.e. s.23.

⁴⁵ Kamalov, a.g.e. s.26.

etmesi neticesinde kış ayında doğalgaz ihracının durdurulması ve sonuç itibariyle 230 dolarda anlaşmaya varılması, Rus doğal gazına bağımlı olan AB ve Türkiye'nin dikkatini bu yöne çekmişti. Baltık ve Kafkas ülkelerinde 2006 yılı içerisinde sıkça gündeme gelen buna benzer enerji krizlerinin son örneğinin Aralık 2006'da, Rusya'yla siyasi bütünleşmeyi gerçekleştirilmeyen ve AB'ye yakın dış politika izlemeye başlayan Belarus'un (Beyaz Rusya'nın) başına geldiği hatırlanmaktadır.

Rusya'nın enerji kontrolündeki etkinliği, yeni projelerle Rusya'ya bağımlılığın artacak olması ve yaşanan enerji krizleri, AB'nin 2000 yılından itibaren sürdürdüğü projeleri hızlandırmasına ve Türkiye'nin AB açısından öneminin artmasına neden olmuştur. Çoklu boru hatları politikası izleyerek enerji ithalatında kaynak çeşitliliği yaratmayı hedefleyen AB'nin, Hazar Havzası ve Orta Doğu kaynaklarına Türkiye vasıtasıyla ulaşmak istemesi; Türkiye'nin transit ülke konumu gündeme getirmektedir.⁴⁶ Bu kapsamda AB tarafından, 2001 yılında kurulmuş olan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA) için 14 yatırım projesi finanse edilmiştir. Yine aynı maksatla bölgedeki enerji hatlarının entegrasyonuna yönelik projeler üreten ve AB tarafından finanse edilen INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) işbirliği programı tesis edilmiştir.⁴⁷ Bu program kapsamında, Türkiye ile Yunanistan'ın doğal gaz şebekelerinin birbirlerine bağlanması yönünde yürütülen bir proje mevcuttur. 3,398 km. uzunluğunda ve 22 milyar metreküp kapasitedeki bu hatla Hazar bölgesi, İran ve Orta Doğu pazarları Türkiye üzerinden AB'ye bağlanabilecektir.

AB ile Türkiye arasındaki bir diğer önemli proje de; Nabucco adı ile bilinen, Azerbaycan ve İran'dan gelecek doğal gazın Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya ulaşmasını sağlayacak hattın yapılması projesidir. 3,630 km. uzunluğunda ve 20 milyar metreküp kapasitede olması planlanan bu hattın, 2011 yılında tamamlanması konusunda 2006 yılında anlaşma yapılmıştır. Bu hattın daha sonraki dönemde Hazar bölgesi, Rusya ve

⁴⁶ TASAM, "AB ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu", Stratejik Rapor No:3, Şubat 2005, s.10. Tonus, a.g.e., s.15. Winrow, a.g.e.,s.96.

⁴⁷Daha fazla bilgi ve harita için bkz. (çevrimiçi) <<http://www.inogate.org/inogate/en/resources/maps>>.

Orta Doğu pazarlarını da AB'ye bağlaması söz konusudur.⁴⁸

INOGATE projesi çerçevesinde, Mısır'dan başlayan ve Türkiye üzerinden AB'ye bağlanacak çok sayıda doğal gaz boru hattı seçeneği mevcuttur. Ayrıca, bu hatlara ilave olarak Kuzey Afrika ve diğer Arap ülkelerinden Ceyhan'a uzanacak yeni petrol boru hatlarına yönelik planlamalar da yapılmaktadır. Bu hatların somut projelere dönüştürülmesi, büyük olasılıkla Orta Doğu ve Kafkaslarda istikrarın sağlanmasından sonra mümkün olacaktır.

Rusya; Türkiye'yi, kendi enerjisini güvenli bir şekilde Güney Avrupa, Kuzey Afrika hatta Çin'e ulaştıracak bir araç gibi görmekte; Türkiye ise özellikle AB ülkeleri için kritik bir enerji merkezi olarak görülme istemektedir.⁴⁹ Türkiye'nin AB ile enerji konusunda işbirliği yapmasından hoşnut görünmeyen Putin, 'Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin işbirliği olanaklarını artıracaklarını düşündüğünü' ifade etmekte, fakat bu konuda çekincelerini de dile getirmektedir. Türkiye'deki bazı AB karşıtlarına ve Dugin Avrasyacılığı'na göre ise Türkiye; AB'ye tam üye olmayı beklemek yerine, AB'ye rakip olabilecek bir Avrasya Birliği'nin oluşumunda yer almalıdır.

Genel anlamda; Rusya'nın enerji politikalarının Türkiye için yarar sağladığı görülmeyle de AB'nin Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için geliştirdiği projelere karşı Rusya'nın Türkiye'yi dışarıda tutacak alternatif projeler geliştirmesi iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyecektir. Nitekim, AB'nin INOGATE kapsamındaki projelerine karşı Rusya'nın uygulamaya koyduğu karşı projeler yerli ve yabancı basında sıkça yer almaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; Fransa'da yayımlanan Liberation gazetesi, Rusya'nın, Nabucco projesini engellemek için Karadeniz altından Macaristan'a yeni doğal gaz hattı döşenerek Macaristan'ın Kuzey Avrupa'da dağıtım noktası konumuna getirilmesine yönelik olarak Macaristan'la gizli bir anlaşma yaptığını iddia etmişti.⁵⁰

⁴⁸ Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı resmi internet sitesi, " AB'nin Enerji Köprüsü Türkiye, 27.06.2006" 24 Kasım 2006.

⁴⁹ Suat Kınıklıoğlu, "Turkey And Russia : Partnership By Exclusion", **Turkish Policy Quarterly**, Nisan-Haziran 2006, vol:8, no:2, s.34.

⁵⁰ ANKA Haber Ajansı tarafından 28 Aralık 2006 tarihinde yayımlanan bu haber, hemen hemen tüm Türk medya organlarına yansımıştı.

6. ENERJİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİ

2000'li yıllara kadar; Rusya Federasyonu'nun etkin olduğu enerji alanında bu ülkeyle ilişkilerin geliştirilmesi yerine, Türkiye'yle enerji politikaları örtüşmeyen ve bu alana uzaktan müdahale eden ABD ile işbirliği yapılmasının, Türkiye için "stratejik bir yanılğı" ⁵¹ olduğu bazı akademisyenler tarafından dile getirilmişti. Diğer taraftan, Rus jeopolitikçisi Dugin; 2003 yılına kadar, Türkiye'yi "Atlantikçi ittifakın bölgedeki en tehlikeli temsilcisi" olarak görmüş ve Rusya-Türkiye çıkar çatışmasının jeopolitik tarafından belirlendiğini yazmıştı.⁵² ABD ile ilişkilerin gerginleşmesi ve Rusya'yla diyalogun ilerletilmesinden sonra bu düşüncelerini değiştiren Dugin; Türkiye'nin güçlü "Avrasya Stratejik İttifakının" kurulmasında çok büyük, hatta başlıca rolü oynayabileceğini belirtmiştir.⁵³ Bu çelişkiyle birlikte, göz önünde tutulması gereken diğer husus; Dugin'in, Avrasya kıtasında ABD etkisinin kırılmasından sonra, çok kutuplu yapının oluşacağını, çıkar çatışmalarının yaşanacağını ve bu çıkar ayrılıklarının jeopolitik tarafından belirleneceğini savunmasıdır.⁵⁴ Bu açıdan bakıldığında, Dugin'in Avrasyacı jeopolitik yaklaşımı, Türkiye ve Rusya'nın ancak kısa süreli ve taktik işbirliği yapabileceğini ortaya koymaktadır. Putin Dönemi'nde uygulanan dış politika incelendiğinde, Avrasya kıtasında Rusya'nın zayıf ortağı olunmasının, uzun vadede Türkiye'nin özellikle Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarlarına ters düşeceği gözlemlenmektedir.

Putin Dönemi'nde Türkiye ile Rusya arasında yapılan ilk protokol 'Avrasya Eylem Planı'dır. ⁵⁵ 2001'de her iki ülkenin Dış İşleri Bakanları tarafından imzalanan protokol; ticaret, kültür ve turizm konularında işbirliğini içermektedir. Müşterek ekonomik çıkarlar, bölgesel güvenlik kaygıları ve politik gelişmeler; tüm dünyanın dikkatini çeken Türkiye Rusya yakınlaşmasının temel nedenleri olarak görülebilir. Bu gelişmeler içerisinde 2003'te TBMM'nin ABD askerleri ile ilgili aldığı karar, 600 yıllık Türk-Rus ilişkileri için dönüm noktası olarak

⁵¹ Hasan Köni, "Türkiye'nin Şeytan Üçgeni", *Savunma ve Havacılık*, cilt:12, no:1,1998.

⁵² Dugin, a.g.e.,s.79.

⁵³ Aleksandr Dugin, "Türkiye'nin Avrasyacılık Stratejisi", (çevrimiçi) <<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2126>> 26 Kasım 2006.

⁵⁴ Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s.97.

⁵⁵ Anlaşmanın tam metni için bkz. (çevrimiçi) <www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html> 2 Aralık 2006.

görülmektedir.⁵⁶ Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın, 2004 yılı Aralık ayında gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde imzalanan 'Türkiye ve RF Arasında Dostluk ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine Dair Ortak Deklarasyon'un ardından, Putin'in 2005 Ocak ayında Ankara'yı ziyaret etmesi; ekonomik ilişkilerle başlayan işbirliğinin politika ve bölgesel güvenlik konularına da yansıdığını göstermiştir. Yalnızca 2005 yılında, Putin ve Erdoğan'ın dört kez bir araya gelmesi ilişkilerin boyutunun anlaşılması açısından önemlidir.

Genel olarak, Ankara'nın, Karadeniz, Irak ve İran konusunda Moskova ile benzer politikalar izlemesi, Rusya'nın ABD ile bölgede yürüttüğü rekabette önemli kazanımlar sağlamasına sebep olmuş; enerji konusunda Rusya ile işbirliği bölgede sıkı bir şekilde uygulanan Rus enerji politikalarına yeni açılımlar sağlamıştır. Diğer taraftan; Rusya'nın bu açılımlarından biri olan Mavi Akım Projesi kapsamında yapılan anlaşma, Türkiye'nin bölge enerji politikaları için en büyük handikap görünümündedir.⁵⁷ Mavi Akım hattı 2010 yılında tasarım kapasitesine ulaştığında, anlaşmanın Türkiye üzerindeki ekonomik ağırlığı daha fazla hissedilmeye başlanacaktır. Bu anlaşmayla Türkiye; % 65 oranında Rusya'dan ithal ettiği doğal gazı kullanırsa da kullanmasa da 25 yıl süreyle para ödemekte, aldığı bu gazı ihracatçı ülkelerin izni olmadan üçüncü bir ülkeye ihraç edememekte ve tesis yetersizliğinden dolayı depolayamamaktadır. Dolayısıyla bu anlaşmanın koşulları; Rusya'ya doğal gaz yönünden bağımlılık, dış ticaret açığının artması ve yeni enerji projelerinin avantajlarından yararlanılamaması gibi sıkıntılara neden olmaktadır.

Türk Rus ilişkilerinin lokomotif gücü olarak görülen ticaret hacminin sürekli büyümesi, aslında doğal gaz ithalatının her geçen yıl artmasından kaynaklanmakta ve ticaret dengesinin Rusya lehine bozulmasına neden olmaktadır. Bu dengesizliğin giderilmesi konusunda Rus yetkililer; inşaat ihalelerinde önceliği Türk şirketlerine verdiklerini belirterek, gelecek dönemde Türkiye'den yarı mamul ve donanım ithal edilmesi, küçük ve orta boyutlu işletmelere ağırlık verilmesini teklif

⁵⁶ James W.Warhola, William A.Mitchell," The Warming of Turkish - Russian Relations : Motives and Implications", *Demokratizatsia*, XIV,1, Kış 2006, s.130.

⁵⁷ Aras, a.g.e. s.220. Kınıklığı, a.g.e. s.37. Pamir, a.g.e. s.80. Winrow, a.g.e.,s.95.

etmektedirler.⁵⁸ Bunun dışında; doğal gaz karşılık para yerine mal ve hizmet verilmesi, Rusya'ya yönelik ihracat sektörlerinin tarım ve hayvancılık da göz önünde bulundurularak çeşitlendirilmesi gündeme gelebilir. Rusya'nın iklimi nedeniyle tarım konusunda zaafı olduğu bilinmektedir.

Doğal gaz anlaşmalarında; genellikle birden fazla ülkeye satış yapan firmaların anlaşma şartlarını gizli tutması, alıcı ülkenin ise sahip olduğu avantajı bozmak istememesi, anlaşma şartlarının genellikle 'ticari sır'olarak saklanmasına neden olmaktadır. Fakat; Ukrayna'da yaşanan kriz sonrası, Türkiye'ye indirimli gaz verildiği iddiası üzerine Gazprom tarafından gazın Türkiye'ye 2006 yılında ortalama 260 dolardan satıldığını açıklaması, Türk kamuoyunda yoğun tartışma başlatmıştı. Bu açıklama; Rusya'nın enerji politikalarının tartışmaya açılması yanında, Mavi Akım projesinde aldatılma ve yolsuzluk şüphelerini gündeme getirmişti. Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle aynı fiyatlarda ithal ettiği doğal gazın; aslında ülkenin transit konumu, enerji kaynaklarına yakınlığı ve yerel kaynakların artması göz önüne alındığında nispeten pahalı olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle, maliyetin düşürülmesine yönelik alternatiflerin üretilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin hassas olduğu Boğazlar'dan petrol taşımacılığını ortadan kaldırmak için; Rusya Enerji Bakanı tarafından, bazılarının Türkiye üzerinden olması düşünülen on değişik boru hattı projesi üzerinde çalışıldığı 2005 yılında ifade edilmişti.⁵⁹ Aynı şekilde; Ceyhan'a doğal gazın sıvılaştırılması ve depolanmasına yönelik bir LNG terminali ve petrol rafinerisi kurulması, Tuz Gölü'nün altına bir doğal gaz depolama tesisi yapılarak doğal gazın Türkiye'den dağıtılması gibi projelerde 2005 yılında iki ülke arasında mutabakata varılmıştı.⁶⁰ Fakat, zikredilen bu projelerle ilgili henüz somut bir adım atılmamıştır. Rusya'nın aynı bölgelere yönelik birden fazla proje üretmesi ve siyasi

⁵⁸ Rusya Sanayi ve Enerji Bakanı Viktor Khristenko'nun, Türkiye'yle enerji işbirliğiyle ilgili Rusya'nın Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sayfasında yayımlanan 17.11.2005 tarihli makalesi, s.5 <<http://www.turkey.mid.ru/0img/109/VIVA.doc>> 24 Aralık 2006.

⁵⁹ Rusya Sanayi ve Enerji Bakanı Viktor Khristenko'nun, 16.07.2005 tarihinde Cumhuriyet gazetesine verdiği mülakat, <http://www.turkey.mid.ru/text_t100.html> 24 Kasım 2006.

⁶⁰ Kınıklığlu, a.g.e., s.37

gelişmelere göre bu projelerde değişiklik yapması enerji politikalarının diğer bir parçasıdır. Bu nedenle, buraya kadar anlatılan tüm projelerin, somut anlaşmalara dönüştürülene kadar birçok değişikliğe uğrayacağı tahmin edilmektedir.

Putin Yönetimi, Türkiye'de enerji sektöründeki özelleştirme ihalelerini yakından takip etmekte ve büyük çaplı yatırımlar yapmak istemektedir. RF Sanayi ve Enerji Bakanı Khristenko; Türkiye'de termik santraller, ana petrol ve gaz boru hatları, gaz dağıtım sistemleri, yeraltı gaz depoları ve benzer tesis inşaatında, RAO YEES (Entegre Elektrik Nakil ve Dağıtım Şirketi), Gazprom ve Tatneft gibi Rus şirketlerinin yatırım yapmak istediklerini ifade etmektedir.⁶¹ Yasal mevzuata uygun şekilde Rusya'nın Türkiye'de enerji sektörüne girmesi; Rusya'dan donanım, teknoloji ve uzman temin edilmesi açısından faydalı gibi görülmekteyse de enerji gibi kritik sektörlerdeki özelleştirmelerde dikkatli olunması gerekmektedir. Çünkü Rusya'nın; ithal ettiği enerjiyi ülke içerisinde de kontrol altına alması, enerji politikasının bir parçasıdır ve ikinci bölümde anlatıldığı gibi Orta Asya ve Kafkaslar'da bu başarılmıştır. Ayrıca, İsrail'de Rusça konuşan İsrailliler vasıtasıyla ticari ilişkilerin geliştirildiği konusu daha önce belirtilmişti. Ticari ilişkilerin ve enerji ithalatının artmasının, İsrail için Rusya'ya karşı hassasiyet meydana getirmesi gibi; Türkiye'ye son yıllarda yerleşen ve turizm sektöründe söz sahibi olmaya başlayan Ruslar'ın, benzer bir misyonu Türkiye'de üstlenmeleri ihtimal dışı değildir.

Türkiye, doğal gazının %65'ini ve petrolünün %20'sini Rusya'dan ithal etmektedir ve bu oranların giderek yükseleceği tahmin edilmektedir.⁶² Bu nedenle; Türkiye'de bir yandan enerji ithal edilen coğrafyaların çeşitlendirilmesine yönelik projeler yürütülürken diğer yandan yurtiçi kaynakların değerlendirilmesi çalışmaları kapsamında; Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın bütçesi sekiz kat artırılmış, ülke içerisinde petrol ve doğal gaz arama çalışmalarına hız verilmiştir. Enerji Bakanlığı tarafından, 2006 yılı içerisinde kaynağı tespit edilen Batı

⁶¹ Khristenko, 17.11.2005 tarihli makalesi, s.6.

⁶² Kınıklıoğlu, a.g.e., s.37.

Karadeniz Çayağzı doğal gazının yıl sonunda ulusal sisteme ekleneceği belirtilmiştir.⁶³

Rusya ile daha yakın ilişkiler kurulmasının; ABD ve AB karşısında Türkiye'nin siyasi duruşunu ve jeopolitik konumunun güçlendirmesi dışında, Türkiye'ye doğrudan bir yararı olmadığı söylenebilir. Nitekim Türkiye; Kıbrıs, sözde Ermeni soykırımı ve PKK'yla mücadele gibi siyasi konularda olduğu kadar ekonomik konularda da şu ana kadar beklediği desteği görebilmiş değildir. Rusya açısından devam ettirilmesi gereken bu işbirliğinden Türkiye beklediği kazanımları henüz elde edememiştir. Bunun yanında Türkiye; Rusya ile ABD arasındaki Avrasya egemenlik mücadelesinin bir sahnesi olarak görülmektedir. Bu mücadeleye bir örnek vermek gerekirse; Gazprom sözcüsü Kupriyanov, 28 Kasım 2006'da yaptığı açıklamada; Rus doğal gazının Güneydoğu Avrupa ve Orta Doğu'ya ulaştırılması konusunda Türkiye'ye "transit ülke" olmayı önerdiklerini belirtmiş, bir Avrupa ülkesi olmayan ABD'nin, "okyanus ötesinden kararlar almasını" ve enerji sektöründeki müdahalelerini eleştirmişti.⁶⁴ ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Matt Bryza ise 11 Aralık 2006'da Washington'da yaptığı konuşmada; Kremlin Yönetimi'nin, Türkiye ve Orta Asya'da "kabul edilemez" yöntemlerle enerji nüfuzu sağlamaya çalıştığını kaydetmiş, Türkiye'nin Rusya ile bazı projelerde işbirliği yapması halinde, ABD Başkanı George W. Bush'un, sözde Ermeni Soykırım Yasa Tasarısı'nın Kongre'den geçmesini önleyemeyebileceğini açıklamıştı.⁶⁵

7. SONUÇ

Putin Dönemi Rus dış politikasının, belli bir yaklaşıma bağlı kalmaksızın 'fırsatları değerlendirme' üzerine kurulduğu; fakat Rusya'nın Avrasya enerji politikaları bir bütün içerisinde incelendiğinde, dış politikada Avrasyacılık görüşünün hakim olduğu ve

⁶³Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı resmi internet sitesi, (çevrimiçi) <<http://www.enerji.gov.tr>> 27 Aralık 2006.

⁶⁴ Haberin tamamı için bkz. (çevrimiçi) <<http://www.rusya.ru/tur/index/news/print?id=1318>> 27 Aralık 2006.

⁶⁵Hürriyet USA Haber Portalı (çevrimiçi) <http://www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=10078 milliyet> 24 Aralık 2006.

enerji politikalarına yön verdiği gözlemlenmektedir. Putin Yönetimi'nce kurulan merkezîyetçi yapının ülke içerisinde otoriteyi sağlaması, karmaşık ve çok yönlü dış politikanın Putin'in kişisel vasıflarıyla birleşerek pragmatik ve akılcıca uygulanması başarıyı getirmiştir. Nitekim Putin'in; Şubat 2007'de Münih'te 'dünyanın yeniden çok kutuplu hale geldiği' yönündeki açıklaması; hem Avrasyacılık görüşünün net bir yansıması, hem de Rusya'nın yeniden güç kazandığının bir belirtisi olarak görülebilir. Fakat Putin sonrası dönemde, Rusya'nın kişilere bağlı devlet sistemiyle aynı başarıyı gösterip gösteremeyeceği bir soru işaretidir.

ABD, Avrasya'da çok yüksek maliyetli askeri tedbirlerle uluslararası egemenliğini kurmaya çalışırken; Rusya bölgedeki etkinliğini çok daha sessiz bir şekilde, ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumakta, bunu yaparken ABD'nin aksine ekonomisini de güçlendirmektedir. Ortak bir dış politika uygulamakta zorlanan AB ise bu mücadeleyi daha çok ekonomik dışı açılımlarla yürütmek istemektedir. Bu bakımdan Avrasya güç mücadelesinde; Putin dönemi içerisinde Rusya'nın, ABD ve AB'den bir adım önde olduğu değerlendirilmektedir.

Bölgesel incelemeler neticesinde; Rusya'nın; Hazar Havzası, Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının Türkiye-Rusya ilişkilerini olumsuz etkileyeceği değerlendirilmektedir. Rusya'nın doğal gaz konusunda Avrasya'da kontrolü sağlamış olduğu, kendisine rakip durumdaki İran ve Türkmenistan'ın kısa vadede bu egemenliği değiştiremeyeceği tahmin edilmektedir. Bölgede enerji transferini kendi şirketleri ve projeleriyle gerçekleştirmek isteyen Rusya; Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla kendisi açısından bir alternatif olarak görülmesine karşı, Türkiye'nin projelerini engellemek ve Türk dış politikasını etkisizleştirmek isteyecektir. Türkiye ise; AB ile enerji konusundaki işbirliğini devam ettirmesi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmesi ve Gürcistan'ın ülke bütünlüğünün sağlanması yönündeki bölge politikasına devam edecektir. Bu politika sürdürülürken, Rusya ile ilişkilerin devam ettirilmesi yanında Rusya'nın alternatifi olan Orta Doğu ve Afrika

ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

Orta Doğu'da; Rusya ve Türkiye'nin mevcut siyasi duruma göre, benzer politikalar uygulaması, enerji konusunda bölgede işbirliği yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, Samsun-Ceyhan projesi gibi projelerle Rusya'nın Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya erişmesi sağlanabilirse; Türkiye'nin enerji koridoru rolü, Rusya nezdinde Türkiye'nin jeopolitik konumunu güçlendirecektir. Ayrıca; Orta Doğu'dan gelecek doğal gaz ve petrolün, Türkiye üzerinden AB'ne iletimiyle ilgili birçok proje mevcuttur. Bu projelerin hayata geçirilmesi için; Kafkasya'da olduğu gibi, Orta Doğu'da da barış ve istikrarın sağlanmasına Türkiye'nin vereceği destek, bölgedeki projelerde söz sahibi olması açısından faydalı olacaktır.

Rusya'nın AB'ne yönelik enerji politikalarını şimdilik başarıyla uyguladığı söylenebilir de içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu yeni projelerin hayata geçirilmesiyle, AB'nin Rusya'ya bağımlılığının orta vadede azalacağı tahmin edilmektedir. Bu bakımdan Rusya'nın bu bölgeye yönelik politikalarının; Türkiye'nin, 'enerji koridoru'olma rolünü gündeme getirmesi açısından yararlı olduğu söylenebilir. Orta Doğu ve Hazar Havzası kaynaklarına ulaşım koridoru üzerinde bulunması, üyelik sürecindeki Türkiye'nin AB açısından önemini artırmaktadır. Rusya'nın enerji politikaları; Türkiye için dolaylı olarak yarar sağlamakla birlikte; AB tarafından hazırlanan projelere karşı Rusya'nın, Türkiye'yi dışarıda tutacak alternatif projeler geliştirmesi iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyecektir. Nitekim; Mart 2007'de Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan arasında imzalanan Burgaz-Dedeoğlu petrol boru hattı projesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

Türkiye Rusya ilişkilerinin son yıllarda giderek artması, bölgede ortak kaygı ve çıkarların neden olduğu bir durumdur. Irak'ın işgali, Türkiye'nin Kuzey Irak ve PKK sorunu, Montrö sözleşmesindeki statükonun devam ettirilmesi, AB'ye üyelik sürecinin yavaşlaması bu ilişkinin önemli dinamikleri olarak görülebilir. Bu dinamiklerin değişmesi, ortak kaygıların ve çıkarların azalmasıyla ilişkilerin tekrar zayıflayabileceği değerlendirilmektedir. Çünkü Türkiye ve Rusya'nın, Avrasya coğrafyasında bir çok konuda çıkarlarının çatışması ve enerji

transferi konusunda birbirinin alternatifi gibi görülmeleri ilişkilerin hiçbir zaman stratejik müttefiklik boyutuna gelemeyeceğini göstermektedir.

Genel olarak; Rusya Türkiye ilişkileri, eğer Türkiye alternatifleri iyi değerlendirir ve Rusya'nın dışa açılan kapısı haline gelirse, enerji konusunda Rusya'ya bağımlılık olmaktan çıkarak karşılıklı bağımlılık haline dönüşebilir. Fakat bunun sağlanabilmesi için proje anlaşmalarında çok dikkatli olunmalı ve çok yönlü düşünülmelidir. Türkiye'nin bölgedeki güç mücadelesinde taraf olmaktan çok, aktif ve pragmatik bir dış politika izleyerek enerji konusunda tüm ülkelerle işbirliğini sürdürmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) AKGÜL, Öner. "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik ve Savunma Politikası", Lisans Bitirme Tezi, Uludağ Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa, 2005.
- 2) ARAS, Osman Nuri. **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, DER Yayınları, 2001.
- 3) AVRASYA İŞBİRLİĞİ EYLEM PLANI, "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki 16 Kasım 2001 tarihli Deklarasyon", 12 Aralık 2006 <http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html>.
- 4) BOURTMAN, Ilya. "Russia's Middle East Policy", **MERIA**, Vol:10, Num:2, Article:1 June 2006.
- 5) BRZEZINSKI, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev.Yelda TÜREDİ), İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2005.
- 6) BÜYÜKAKINCI, Erhan. "Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", Erhan BÜYÜKAKINCI (Ed.), **Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004.
- 7) CAŞIN, Mesut Hakkı. **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2002.
- 8) DAĞI, Zeynep. **Rusya'nın Dönüşümü**, İstanbul, Boyut Yayınları, 2002.

- 9) DAVUTOĞLU, Ahmet. **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2002.
- 10) DEMİR, Ali Faik. **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003.
- 11) DUGİN, Aleksandr. **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**(4.Baskı), (Çev. Vügar İMANOV), İstanbul, Küre Yayınları, 2005.
- 12) DUGİN, Aleksandr. "Türkiye'nin Avrasyacılık Stratejisi(2)", 26 Kasım 2006 <<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=2126>>.
- 13) ERİŞEN, Cengiz. "RF'de Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", Erhan BÜYÜKAKINCI (Ed.), **Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004.
- 14) European Commission, **Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply**, Italy, 2001.
- 15) FREEDMAN, Robert. "Putin and The Middle East", **MERIA**, Vol:6, No:2, June 2002.
- 16) Hürriyet USA Haber Portalı, 24 Aralık 2006, <www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=10078 milliyet>.
- 17) Interstate Oil and Gas Transport to Europe, EU. 28 Kasım 2006 <<http://www.inogate.org>>.
- 18) İŞYAR, Ömer Göksel. **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları**, İstanbul, Alfa Yayınları, Mart 2004.
- 19) KAMALOV, İlyas. "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", **Stratejik Analiz**, Sayı:70, Şubat 2006, 18-28.
- 20) KHRISTENKO, Viktor. Türkiye'yle enerji işbirliğiyle ilgili Rusya'nın Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sayfasında yayınlanan 17.11.2005 tarihli makalesi, 24 Aralık 2006 <<http://www.turkey.mid.ru/0img/109/VIVA.doc>>.
- 21) KINIKLIOĞLU, Suat. "Turkey And Russia: Partnership By Exclusion", **Turkish Policy Quarterly**, April-June2006 Vol:8, No:2, 31-47.

- 22) KÖNİ, Hasan. "Türkiye'nin Şeytan Üçgeni", **Savunma ve Havacılık**, Cilt:12, No:1, 1998
- 23) MONAGHAN, Andrew ve Lucia JANKOVSKI. "EU-Russia energy relations: the need for active engagement" **EPC Issue Paper No.45**, March 2006.
- 24) OGAN, Sinan. "The Black Sea: New Arena For Global Competition", **Turkish Policy Quarterly**, Vol:5 No:2, Summer 2006, 107-118.
- 25) PAMİR, Necdet. "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Sayı:67, Kasım 2005, 74-81.
- 26) PUTİN, Vladimir. Rusya'nın Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sitesinde yayınlanan makalesi, 22 Aralık 2006 <http://www.turkey.mid.ru/text_t122.html>.
- 27) Rusya Online Haber Portalı. 28 Aralık 2006 <<http://www.rusya.ru>>.
- 28) STULBERG, Adam. "Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza", **Geopolitics**, Vol:10, Issue:1, Spring 2005, 1-19.
- 29) TASAM. "AB ve Hazar Bölgesi Jeopolitik Araştırma Raporu", **Stratejik Rapor No:3**, Şubat 2005.
- 30) TONUS, Özgür. "Genişleyen AB'nin Enerji Politikaları ve Türkiye" 14 Ekim 2006 <www.geocities.com/ceteris_tr/tonus.doc>.
- 31) Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 27 Kasım 2006 <<http://www.enerji.gov.tr>>.
- 32) WARHOLA, James ve William A. MITCHELL. "The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications", **Demokratizatsia**, XIV,1, Winter 2006, 127-143.
- 33) WINROW, Gareth. "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions**, Autumn 2005, Vol:10, No:3, 85-98.

